

КОНФЕДЕРАЦИЯ НА НЕЗАВИСИМИТЕ СИНДИКАТИ В
БЪЛГАРИЯ
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИАЛНИ И СИНДИКАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

**100 ГОДИНИ ОРГАНИЗИРАНО РАБОТНИЧЕСКО
ДВИЖЕНИЕ**

(1904- 2004)

***БОРБА ЗА ЗАЩИТА НА ТРУДОВИТЕ И СОЦИАЛНИТЕ ПРАВА
НА НАЕМНИЯ ТРУД***

2004

Посвещаваме на милионите синдикални членове, които със своята енергия, ентузиазъм, саможертва и солидарност, с борбата си за трудовите и социалните права на наемния труд написаха и продължават да пишат историята на българското работническо движение.

С благодарност за упорития и всеотдаен труд на Александър Пеков (1936-2001), дългогодишен изследовател на историята на работническото движение в България, който до последния си дъх работи, за да направи достойние на днешните поколения неизвестните и засекретени в миналото страници и истини за работническото движение у нас.

Посвещаваме на младите и бъдещите синдикалисти, които, черпейки поуки от миналото и настоящето, да съхранят ценностите на синдикализма за утвърждаване на Европейския икономически и социален модел.

Обзора подготвиха: Татяна Михайлова и Христо Атанасов

Използвани са архивни материали и публикации от Ресурсния център на КНСБ

Скъпи братя и сестри синдикалисти,
Уважаеми читателю,

Българското работническо движение има своята не кратка и не лека история, то е преминало през различни периоди и е устояло на натиска на различни политически режими, за да бъде пренесено днес от нашето поколение в новия 21 век.

Днес, 100 години след създаването на организираното работническо движение, с този кратък исторически обзор се опитваме да съединим минало и настояще, да възкресим важни моменти от историята, да покажем връзката и приемствеността в развитието на синдикалните ценности от няколко поколения синдикалисти. Подбрали сме основни факти и събития, отразяващи борбите на българските синдикати в защита правата на наемния труд, без анализи, коментари и оценки. Те са предмет на друг тип публикация. Включили сме и снимков материал, съхранил важни исторически мигове от стогодишната история на работническото движение, уловил това, което е обединявало и обединява хората в борбата им за хляб, справедливост, свобода, мир и достоен труд,

Обзорът представя в хронологичен вид пет етапа в развитието на организираното работническо движение. Зародил се стихийно в края на 19 век, като независимо движение за защита и взаимоподпомагане на хората на наемния труд, синдикализмът прави първите си стъпки в периода 1879-1891 г. За съжаление, още от началото неговото формиране и развитие са белязани с разделение на идейно-политическа основа. Създадените през 1904 г. синдикални централи - Общ работнически синдикален съюз и Свободен Общ работнически синдикален съюз са под прякото влияние на двете крила в социалдемократическата партия. Това разделение на върха обаче, не попречи на работниците и синдикалните организации за съвместното организиране на стачните борби през първото десетилетие на XX век, довели до приемането през 1905 г. на първия трудов закон за защита на детския и женския труд и подписването на първия колективен трудов договор.

След I Световна война и революцията в Русия, българското синдикално движение се оказва още повече идеологически разединено и неспособно за единодействие в името на защитата на икономическите интереси на наемните работници. Превратът на 19 май 1934 г. поставя началото на авторитарна диктатура в страната, забранени и разтурени са съществуващите професионални обединения

на работниците и служителите и на тяхно място се създават "казионни" синдикати. Периодът 1944-1989 г. е белязан с още по-голямо засилване на казионния характер на профсъюзите и на влиянието на комунистическата партия върху тяхната дейност. Водещо значение в тяхното изграждане и функциониране заема идеята за ръководната роля на партията и за профсъюзите като "трансмисия" между партията и трудещите се.

1990 г. постави началото на съвременния етап, етапа на възраждане на автентичния синдикализъм, който насочва своята дейност в истинското поле на синдикализма - защитата на хората на наемния труд. Установяването на синдикален плурализъм в България реално допринесе за утвърждаването на синдикатите като ключови актьори в процеса на реформи особено през годините на подготовка и въвеждане на тристранното сътрудничество и колективното договаряне. Политиката на подкрепа на реформите при приемлива социална цена и за утвърждаване на нова консенсуална култура на трудовите отношения чрез социален диалог също укрепи авторитета им, позволи им да играят водеща роля в конституирането на новата система на индустриални отношения и социално партньорство.

Социалният диалог, колективното договаряне, индустриалните акции и стачките ще продължат и в бъдеще, когато пишем най-новата история на синдикалното движение, да бъдат нашето най-силно оръжие срещу опитите да се заглуши и маргинализира синдикализмът и да се попречи на защитата на правата на наемния труд. Защото никой задълго или завинаги не може да заглуши исконния стремеж на човека за свобода, солидарност, справедливост и достоен живот!

Д-р Желязко Христов,
Председател на КНСБ

Българското синдикално движение преживя превратностите на историческото развитие на страната ни, отрази в себе си различните насоки на световното синдикално движение, бе поле на идеологически спорове и натиск от страна на политически партии, в отделни периоди бе поставено в служба на един или друг политически режим.

Синдикалното движение в България се създаде и разви по-късно от останалите европейски страни и логично бе повлияно от техния опит и традиции. Разбира се, в него се проявиха и редица национални белези и специфики, които бяха плод на икономическото и политическото развитие на страната ни и особеностите на националния ни характер.

В по-голяма или по-малка степен в България се развиха всички тенденции на синдикализма - свободен синдикализъм, партиен синдикализъм, самосиндикализъм (анархосиндикализъм), християнски синдикализъм, казионен синдикализъм. Определящи за синдикалните ни традиции обаче, са били партийният и свободният (независим) синдикализъм.

В своето историческо развитие синдикалното движение в България премина през пет етапа.

ПЪРВИ ЕТАП. НАЧАЛО НА СИНДИКАЛНОТО ОРГАНИЗИРАНЕ (1879 – 1904 г.)

1. Първи стъпки на синдикалното организиране (1879 – 1891 г.)

След Руско-турската война (1877–1878 г.), която изигра ролята на буржоазно-демократична революция, успоредно с развитието на капиталистическия начин на производство се формира и класата на наемните работници – занаятчийски работници и промишлен пролетариат. През този период липсва закон за защита на труда, който да ограничава жестоката експлоатация и произвола на собствениците – работният ден във фабриките е от 14 до 18 часа, работят непълнолетни деца в лоши условия на труд, възнагражденията са мизерни. На най-голяма експлоатация са подложени работниците от леката промишленост – плетачи, шивачи, обушари, стъklarски работници и др. В тези условия възникват и първите прояви на стихийен протест. В Сливен избухва стачка на текстилците поради намаляването на трудовите им възнаграждения, бунтуват се тъкачки и предачки от Сопот, Карлово и Калюфер в защита на работните си места и срещу вноса на чуждестранни прежди. Следват протести в Габрово, Велико Търново и на много други места.

Първи започват да се организират учителите. През 1880 г. в Шумен се създава Учителско дружество, последвано от “Свищовска учителска дружба”. Целите на организирането са отстояване на професионалните интереси на учителите. Още през 1884/1885 г. учителството в страната провежда стачки, заради тежкото си материално положение и нередовното изплащане на заплатите. Учредителният конгрес на Българския учителски съюз (21 юли 1895 г.) си поставя за цел премахването на материалната и моралната мизерия и новите ограничения на политическите права на учителството.

През февруари 1883 г. група печатарски работници в София полагат основите на Българското типографско дружество за взаимно подпомагане, което за разлика от многото сдружения е стабилна професионална организация с организационен живот и браншови характер.

Устав на Българското типографско дружество (1883 г.)

В началото на 1898 г. за пръв път се организират работници с различни професии на териториален принцип - тъкачи, обушари и шивачи от Сливен, като образуват общо работническо дружество “Съзнание” с цел защита и взаимно подпомагане на работниците.

Първата голяма обща стачка на българския фабричен пролетариат избухва през 1896 г. в Сливен. Тя е в знак на протест срещу системното намаляване на работните заплати в текстилните фабрики. Започва на 10 май в едно предприятие, а от 25 май прераства в Обща стачка на текстилните работници в града. Участват над 700 работници, но не постигат целите си, поради липса на създадени профсъюзни организации.

Характерно за целия период 1878 – 1903 г. е сдружаването на работниците главно на териториален принцип за взаимно подпомагане и духовно развитие на членовете им чрез професионална и културна просвета. Отделните дружества са с малоброен състав, слабо въздействие върху работничеството и с непостоянен характер – създават се спонтанно по повод на някакво недоволство. В национални браншови синдикати се организират работещите с по-престижни професии – учители, телеграфопощенци, занаятчии, печатари, лекари и др.

2. Намеса на социалдемократията в синдикалното организиране (1891 – 1904 г.)

До 1891 г. синдикалното движение в България се развива на принципа на **свободния синдикализъм, правно регламентиран от Търновската Конституция (1879 г.)**. В чл. 83 е записано: *“Българските граждани имат право да съставляват дружества без всякакво разрешение, стига само целта и средствата на тия дружества да не принася вреда на държавния и обществен порядък, на религията и добрите нрави”*.

Историческата действителност показва, че възникването на организирано синдикално движение и началото на социалистическата пропаганда вървят паралелно. Създадената през 1891 г. Българска социалдемократическа партия от Димитър Благоев и негови съратници, оказва пряко влияние върху синдикалното движение и поставя основите на българската традиция за преплитане на свободния и партийния синдикализъм. Социалистите използват всички възможности, за да създадат общоработнически дружества, работнически клубове и читалища.

Вътре в самата партия съществуват две течения (“партисти” и ”съюзисти”), които оказват влияние върху работническото движение.

“Партистите” изразяват интересите на фабричното работничество и считат, че борбата само за защита на икономическите интереси няма да доведе до освобождението на работническата класа от капиталистическата експлоатация. То може да се постигне чрез класова политическа борба и профсъюзите трябва да се разглеждат не като общи икономически организации, а като социалистически организации, които имат за цел крайната победа на пролетариата и изграждането на социалистическо общество.

“Съюзистите” развиват идеята, че при зараждаща се работническа класа пряката цел на профсъюзите трябва да бъде икономическата борба.

От края на 1894 г. в българското работническо движение се поставя началото на сливането на принципите на свободния и партийния синдикализъм.

Създава се **Централен работнически печатарски синдикат** в София, като първа профсъзна организация, поставена на класова основа. Синдикатът организира 10 стачки в софийските печатници срещу нередовното изплащане на заплатите и използването на незаплатен извънреден труд.

От 1897 г. до края на 1901 г. България е обхваната от икономическа криза, която се отразява и на профсъзнатото движение и повечето създадени организации прекратяват своето съществуване. През 1900 г. безработицата достига широки размери, а в много предприятия заплатите са намалени с 50 %. В тези условия, с дейното участие на БРСДП, работническите дружества и синдикатите обхващат цялата страна и се превръщат в национални движения.

По това време се наблюдават принципни различия вътре в БРСДП и оформянето на две идейни течения – тесни социалисти и широки социалисти. Тесните социалисти се обявяват за класов, революционен път на развитие на синдикалното движение, а широките социалисти – за еволюционен. Тази дилема се разрешава чрез разцеплението на БРСДП през 1903 г. и създаването на две синдикални централи, тясно свързани с двете идейни течения - Общ работнически синдикален съюз (ОРСС), свързан с тесните социалисти и Свободен общ работнически синдикален съюз (СвОРСС), свързан с широките социалисти.

ВТОРИ ЕТАП. ОФОРМЯНЕ НА ОСНОВНИТЕ НАПРАВЛЕНИЯ В СИНДИКАЛНОТО ДВИЖЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ И ПРЕВРЪЩАНЕТО НА СИНДИКАТИТЕ В ОБЩЕСТВЕНА СИЛА (1904 – 1934 г.)

1. Организационно изграждане и дейност на синдикалните централи и отделни съюзи и тяхната намеса в общественно-политическия живот на страната (1904 – 1924 г.)

Учредителният конгрес на ОРСС, състоял се на 21 и 22 юли 1904 г. в Пловдив, приема Устав с основен принцип демократическия централизъм.

В него са разписани: условията за присъединяване към Съюза на синдикални организации или общи синдикални дружества; основните задачи на Съюза и неговите взаимоотношения с класовото политическо движение на пролетариата. Присъединяването към Съюза на всяко професионално работническо дружество може да става, като се спазват основните принципни положения: в своята дейност да стои върху почвата на класовата борба; да развива взаимоспомагателна дейност, която има за цел да подкрепи общата класова борба на пролетариата и да не работи против интересите на работническата социалдемократическа партия.

От основаните дотогава 172 синдикални и общи работнически дружества на Конгреса присъстват 53л Делегати на конгреса са представители на 15 синдиката на шивашките работници; 13 на обушарскитеработници; 2 тютюноработнически синдиката; 3 на печатарските работници; 5 металоработнически синдиката; 4 на търговски служители; 1 на текстилните и 1 на бръснарските работници и 9 общи работнически дружества (смесени синдикати).

Делегати на Учредителния конгрес на ОРСС (21 – 22 юли 1904 г.)

След разцеплението на БРСДП широките социалисти изграждат Централна комисия на работническите синдикати в България, с цел учредяване

на синдикална централа, идейно свързана с партията. **СвОРСС се създава през август 1904 г. в София.** В приетата Резолюция се определят целите на синдикалното движение въз основа на принципите “неутралитет” (независимост от политически и религиозни течения) и свободен синдикализъм (организация на всички наемни работници без разлика на политическите им убеждения и религиозни вярвания).

Стачната борба в началото на 1905 г. започва с **Обща стачка на работниците от софийските частни печатници.** Тя е оглавена от Св ОРСС, но в нея се включват всички печатари, независимо от синдикалната си принадлежност. Солидарната борба на печатарските работници, която трае 53 дни, завършва с ограничен успех, но е **подписан първият колективен трудов договор**, който съдържа условия за реда и задълженията между господарите и работниците в софийските печатници.

Цялото първо десетилетие на ХХ век е белязано от стачни борби, ръководени с обединените усилия на двата синдиката, но партийните разногласия в социалдемократията отслабват синдикалното движение. Появата и на анархолиберализма като течение в нея, който въпреки че проповядва борба срещу съществуващите социалдемократически партии и политическа независимост на синдикатите, по-късно създава Социалдемократическия съюз “Пролетарий” (1906 г.), в който влизат партийни групи, просветни дружества и синдикати. Това допълнително разединява профсъюзното движение.

“Реформистките” синдикати, въпреки критиките на БРСДП (т.с.), че не признават основното средство за защита на наемния труд – класовата борба, постигат редица успехи в борбата си за: намаляване на работния ден и увеличаване на заплатите; за ограничаване на детския и женския труд и подобряване охраната на труда и в други свои социални искания.

Най-забележителна е **стачката на миньорите от държавната мина в Перник (Димитрово) през 1906 г.,** в която са заети 1300 работници, от които 900 участват в стачката. Основните им искания са: осемчасов работен ден, редовно изплащане на заплатите и да се даде правото на работниците на сдружаване. Стачката продължава 35 дни, но завършва без успех.

Стачната комисия на пернишките рудничари (юли 1906 г.)

В края на 1908 г. Св. ОРСС и синдикатите при съюза “Пролетарий” се обединяват в **Обединен Общ работнически синдикален съюз в България (ОбОРСС),** който за кратко време изгражда редица професионални съюзи на заетчийските работници.

През 1911 г. професионалните организации на служителите се обединяват в Съюз на съюзите, който през 1919 г., заедно с ОбОСРР образува Конфедерация на труда.

През юли 1909 г. избухва стачката в **Кибритената фабрика на гара Костенец.** Тя е **най-продължителната стачка (133 дни) в историята на българското работническо движение през първото десетилетие на ХХ век.** Поводът е уволнението на двама работници, членове на работническия синдикат във фабриката. Основните искания са за: свобода на синдикалното организиране; увеличаване на заплатите; 8-часов работен ден; безплатна медицинска помощ и застраховки за работниците при злополука, болест и смърт. Синдикалните организации от цялата страна оказват морална и материална помощ. На стачкуващите (предимно жени, юноши и девойки), а

германските профсъюзи призовават работниците от европейските страни да попречат на износа на кибрит за България. Стачката е смазана с терор и използване на полицейска сила.

След октомврийската революция в Русия (1917 г.) БРСДП (т.с.) се преименува в Българска комунистическа партия (т.с.) и възприе ленинизма като свое идейно оръжие за организация и борба (завземане на политическата власт) и насочи вниманието си към организационното укрепване и разрастване на ОРСС. За успехите на ОРСС през този период свидетелстват водените от него протестни акции, демонстрации и стачки (1919 г.), в които участват над 150 000 души.

На 27 декември 1919 г. започва **Общата стачка на персонала от железниците, пощите и телеграфа**. В подкрепа на стачкуващите се провежда **първата Обща национална едноседмична политическа стачка (29 декември 1919 г. – 3 януари 1920 г.)**. След тези протести правителството предприема репресивни мерки срещу стачкуващите, работодателите предприемат локаут, а в редица текстилни предприятия стачкуващите са уволнени и подведени под съдебна отговорност. **Основната причина за неуспеха на тези протести е разединеното на работническо движение**, умишлено поддържано от синдикалните централи. Но заедно с това, активизирането на борбите на работниците и служителите, без разлика на синдикалната им принадлежност и политическото им предпочитание, се дължи основно на инициативата на синдикалните организации на низово ниво.

Арестувани транспортни работници в казармите във В. Търново, заради участието в стачката през декември 1919 – януари 1920 г.

След деветоюнския преврат 1923 г., когато БКП (т.с.) взема решение за подготовка на въоръжено въстание, ОРСС излиза с Декларация за преустановяване на всякакви организационни връзки с партията и започва опити за обединяване на профсъюзното движение и изграждането на единен народен фронт.

2. Синдикалното движение в условията на нараснало обществено напрежение и преход към тоталитаризъм (1924 – 19 май 1934 г.)

През април 1924 г. Народното събрание приема Закона за защита на държавата (ЗЗД). С него се забраняват всички идейно свързани с БКП (т.с.) организации, включително и ОРСС. Правителството на Ал. Цанков прави опити да създаде казионни синдикални организации с пропагандирането на “синдикален неутралитет”, но те са неуспешни. В този период отрасловите съюзи на ОРСС видоизменят уставите си така, че да бъдат регистрирани в Министерството на вътрешните работи и през 1925 г. браншовите съюзи се обединяват на федеративен принцип в **Независими работнически професионални съюзи (НРПС)**. Новите профсъюзи запазват позицията си за класовата борба и диалектичката връзка между икономическата и политическата борба. Първите стъпки на профсъюза на национално ниво са свързани със стремежа за обединение на работническото движение. След като не успява да постигне съгласие за обединяване, профсъюзът започва създаването на “комитети на единството” в предприятията. Обединението се

постига като се създава Общ работнически синдикален съюз в България, който за съжаление просъществува само няколко месеца.

Делегати на Първия конгрес на НРПС (1925 г.)

През юни 1931 г. избухва стачка на 850 работници от текстилната фабрика “Тунджа” в Ямбол, която продължава 25 дни. В кървавия сблъсък между полиция и стачници загиват и са ранени стачкуващи работници. Протестирайки срещу разправата със стачниците и в подкрепа на техните искания се вдига на митинг 4000-ното гражданство на Ямбол.

Използвайки разединеното работничество, редица партии започват създаването на профсъюзи.

* БЗНС – Врабча 1, чийто лидер е член на Правителството на Народния блок, се заема с организирането на работниците. Подготвят се законопроекти за работническите сдружения, за уреждане на помирителни комисии и съдилища, за частния и колективния трудов договор и за минималната работна заплата.

* Националното социално движение на проф. Ал. Цанков създава през 1932 г. Национални работнически синдикати (НРС) като “трети път” на развитието на профсъюзите – те трябва да са равноправен партньор на държавата за осигуряване на хармония между труда и капитала и да допринасят за социалния мир в България. В своята кратка история (година и половина) новата централа успява да създаде бюра по труда за безработни, да предложи частични промени в трудовото законодателство и да извоюва някои социални придобивки за работниците от работодателите.

ТРЕТИ ЕТАП. СЪЗДАВАНЕ И ДЕЙНОСТ НА КАЗИОННИТЕ СИНДИКАТИ, ВГРАДЕНИ В СТРУКТУРАТА НА ТОТАЛИТАРНАТА ДЪРЖАВА (19 МАЙ 1934 - 1944 г.)

След преврата на 19 май 1934 г. правителството суспендира Търновската конституция, разпуска Парламента, забранява политическите партии и свързаните с тях масови организации. На мястото на старите професионални организации на работниците и служителите започва създаването на нови, държавни синдикати, като за модел се възприема професионалното движение в Италия. Законодателно, с Наредба-закон за професионалните организации се започва организирането на работниците и служителите - първоначално от Министерството на народното стопанство, а в последствие - от Дирекцията на Обновата. Поради затруднения в организирането на работещите от частния сектор, през 1935 г. се приема нова Наредба-закон за работническите професионални организации. В нея се определят целите на работническата организация: да излъчва представители от своите среди за различните държавни и общински учреждения, съдилища и др.; да организира работническата просвета и каси и др.; да служи като орган на държавата в провеждането на нейната стопанска и социална политика и да се грижи за моралното възпитание в национален дух на членовете си; да развива чувство на дълг и култ към държавата.

В структурно отношение, според Наредбата, изграждането ще става на браншови и на териториален принцип – по населени места, околии и области. Ръководните органи са избираеми от съответната организация или съюз, но се утвърждават от Министъра на народното стопанство или упълномощено от него

лице, а държавната администрация има правото на пълен контрол върху финансите на профсъюза.

В изпълнение на Наредбата – закон се включва цялата държавна бюрократична машина, като за създаването на работническите дружества се използват различни методи, включващи освен доброволност и натиск и крайното средство – терора.

След приключване на териториалното и браншовото изграждане през октомври 1935 г. се провежда Учредителният конгрес на Българския работнически съюз (БРС). На него присъстват 535 делегати, но за предложението Устав гласуват само 50 души и ръководството на Конгреса се принуждава да пренесе работата по Устава и корекциите му в комисии, но в тях нищо съществено не се променя и Уставът се обявен за приет. Със заповед на министъра на Министерството на народното стопанство той е утвърден.

Под натиска на създалата се опозиция на Конгреса се приема Резолюция, която включва искания за намаляване на работното време, изработване на трудови закони, увеличаване на надниците и пенсиите, за помощи при безработица.

За една година дейност БРС обхваща около 1/3 от подлежащите на синдикализиране работници и служители. Основно място в дейността му заема уреждането на системата на индивидуалния и колективния трудов договор. Съюзът подпомага разработването на исканията в КТД и води преговорите с работодателите. При неизпълнение на вече сключените КТД, се търси намесата на държавата като арбитър.

В законодателен план са приети трудови закони, гарантиращи минималните надници, правилници и др., но в същото време се забранява стачката и се въвежда системата на глобите.

През 1937 г., когато се провежда I Конгрес на БРС, се отчита синдикализацията почти 75 %, която до следващия Конгрес спада на 47% от работническото, защото, както се отчита на Конгреса, БРС е прочистен напълно от комунистите и опозиционните прояви са сведени до минимум.

БРС се намесва значително в стачните конфликти в периода 1936 г. – 1944 г. Въпреки че не е в състояние да ги предотврати напълно, той допринася за тяхното ограничаване.

Общо за периода 1934 г. – 1944 г. са проведени около 290 стачки. Стакуват текстилци, металоработници, шивачи, обушари, строителни работници и др. Най-масови са протестите на тютюноработниците – Обща стачка на тютюноработниците в Южна България през 1934 г. и 1936 г. и Тютюноработническата стачка през 1940 г.

Конференция на тютюноработниците от Южна България, на която се подготвя предстоящата стачка (юни 1940 г.)

През 1939 г. се провеждат най-масовите първомайски манифестации в цялата страна, на които се издигат искания в защита на трудови и социални права.

ЧЕТВЪРТИ ЕТАП. ПРЕВРЪЩАНЕ НА ПРОФСЪЮЗИТЕ В САТЕЛИТНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА БКП И ВГРАЖДАНЕТО ИМ В СТРУКТУРИТЕ НА ТОТАЛИТАРНАТА ДЪРЖАВА (1944 – 1989 г.)

1. Профсъюзите по време на прехода към тоталитаризъм (9.09. 1944 – 1947 г.)

Този период е свързан с утвърждаването на народно-демократическата власт в България, като веднага след 9 септември 1944 г. под прякото ръководство на партията започва изграждането на новите, социалистически профсъюзи.

Основната цел е създаването на единна организация на всички работници и служители, която да се различава от БРС. Още на 16 септември се свиква съвещание на профсъюзни дейци, членове на партията и БРСДП, което решава да се създаде Общ работнически професионален съюз (ОРПС) с главна задача – всестранината защита на всекидневните общи материални и духовни интереси на целокупното работничество. Успоредно с това, те трябва да съдействат на правителството за запазване на извоюваната свобода, организиране на работата за повишаване на производството и др., прокламира се доброволност и свобода на членството.

Първият национален конгрес на ОРПС се провежда през март 1945 г. В приетия Устав се утвърждава свободата на сдружаване на производствен принцип. Основните цели са всестранината защита на интересите на трудещите се, активно съдействие за увеличаване на производството, цялостна подкрепа на народната власт.

Манифестация на софийските трудещи се по случай Учредителния конгрес на ОРПС (март 1945 г.)

До национализацията през 1947 г. важна роля за регулирането на отношенията между работниците и работодателите играят колективните трудови договори. През 1945 г. е подписано Споразумение за основните указания за сключване на колективни трудови договори между Централата на профсъюзите и Общия съюз на българските индустриалци, а в следващата година е приет Правилник, който урежда отношенията между профкомитетите и индустриалците.

Изпълнявайки своята стопанско-организаторска функция, профсъюзите организират и осигуряват активното участие на трудещите се в изпълнение на приетия двегодишен стопански план и осъществяват работнически контрол в частните предприятия. В социалната сфера те създават потребителски кооперации, мрежа от работнически столове и почивни станции, започва жилищно строителство, осигуряват снабдяването на работниците със стоки.

През този период профсъюзният плурализъм се изразява в съществуването на ОРПС и Общ земеделски професионален съюз (ОЗПС), които си сътрудничат. ОЗПС прекратява дейността си през 1948 г. и организациите му се вливат в ОРСП. Всички опити за създаване на други профсъюзи от опозиционните партии в Отечествения фронт са предотвратени.

2. Ограничаване, прехвърляне на несвойствени функции на профсъюзите и превръщането им в придатък на БКП (1948 – 1962 г.)

След национализацията на частната собственост, ликвидиране на многопартийната политическа система и опозицията се създават условия за внедряване на съветската система във всички сфери на обществения живот. Механично се пренася моделът на съветските профсъюзи, изградени на основата на идеите на Ленин и Сталин за профсъюзите при социализма. На профсъюзите в България се налага ролята на трансмисия между партията и трудещите се. Те се подчиняват на принципите на демократическия централизъм и ръководната роля на партията.

След Втория конгрес на ОРПС (1948 г.) профсъюзната членска маса достига 90 % от работниците и служителите. Профсъюзите започват да играят все по-голяма роля в управлението на предприятието след национализацията – в т. нар. “тройки”, директорът на предприятието, партийният секретар и председателят на профкомитета участват наравно в управлението на предприятието.

По предложение и с участието на ОРПС са приети редица трудови закони: Закон за помирителните комисии; Закон за увеличаването на размерите на санкциите по приложение на трудовите закони; Закон за предприятието “Отдых и култура”, чието управление се дава на профсъюзите; въведен е нов надничен блок, в който се определят нетните надници, а всички удръжки се заплащат от предприятието.

Колективните трудови договори се превръщат в средство за мобилизация на работниците за изпълнение на стопанските планове, в които се записват задълженията на работниците и стопанските ръководства за повишаване на производителността на труда, изпълнението на плана, за подобряване на организацията и дисциплината на труда и др. стопански функции. Социалната част предвижда придобивки, които са в зависимост от изпълнението на плана.

През 1951 г. Общественото осигуряване и Охраната на труда преминават към профсъюзите, за да се осигурява по-ефективен контрол върху тези дейности. В същото време, партията счита, че “тройките” нарушават социалистическото единоначалие, а профсъюзите изместват партийните органи от контрола върху работата на администрацията и дейността им се прекратява.

На проведения Трети конгрес (1951 г.) Централният съвет на ОРПС се преименува в Централен съвет на профсъюзите (ЦСПС). През същата година е приет Кодекс на труда и се изграждат **помирителните комисии за решаване на спорове между работниците и стопанските ръководители и като средство за защита на правата на работниците и служителите, залегнали в КТ.**

След падането на Сталинския режим в СССР и XX Конгрес на КПСС (1956 г.), на който се критикуват съветските профсъюзи, че не защитават достатъчно и с острота интересите на работниците и служителите, като се примиряват с нередностите в предприятията, ветерани на българското профсъюзно движение поставят остро въпроса за ролята на профсъюзите. Според тях, вместо да мислят държавнически, профсъюзите трябва да защитават интересите на трудещите се.

През този етап значителна роля играе стремежът на синдикалните дейци за даване на приоритет на социално-защитна функция на профсъюзите, което не

отговаря на политическата линия на БКП за мястото и ролята на профсъюзите в условията на социализма.

Провеждането на поредния профсъюжен конгрес се отлага, защото в отчетно-изборната кампания остро се критикуват профсъюзните органи на всички нива – не се спазват КТД, административните институции пренебрегват профсъюзите, а ръководните профсъюзни органи се примиряват с нарушенията на трудовото законодателство, особено що се отнася до повишаването на трудовите норми.

През април 1957 г., на състоялия се IV Конгрес на БПС се поставят задачи на профсъюзите в сферата на организацията и заплащането на труда – да проверяват системно равнището на реалната работна заплата и да търсят отговорност за нарушаването на разпоредбите по тези въпроси. В Устава се затвърждават участието на профсъюзите в изготвянето на трудовите закони и контролът по тяхното изпълнение, както и защитата на интересите на работниците и служителите срещу бюрократичните прояви на стопански и административни ръководители.

На Конгреса са избрани в ръководните органи редица дейци-ветерани с богат синдикален опит, които се борят за разширяването на социално-защитната функция на профсъюзите.

През юли 1959 г. ЦС на БПС провежда Теоретична конференция по въпросите за професионалните съюзи в епохата на социализма. На конференцията се застъпва становището, че в социалистическото общество партията изразява и защитава интересите на работниците и служителите, а за профсъюзите главно поле за изява е да претворяват партийните решения за изпълнение на народностопанските планове. В отговор на официалната партийна постановка, дейци на профсъюзите изразяват мнението, че тази главна задача е преди всичко задача на държавата, а не на профсъюзите. Тези свои идеи те развиват в Доклад за Пленум на ЦСПС, който е остро разкритикуван от комунистическата партия и е спрял. Двама от лидерите на профсъюза - Тодор Матанов и Никола Кофарджиев, които защитават тезата за защитната функция на синдикатите, са изключени от редовете на ЦС на БПС. През 2000 г. КС на КНСБ взе решение за реабилитиране на достойнството и инакомислието на тези двама смели профсъюзни дейци.

3. Пълно обезличаване на профсъюзите и тяхната дейност (1962 – 1989 г.)

След разправата с инакомислещите профсъюзни дейци през 1962 г. в периода до 1989 г. конгресите и пленумите на профсъюзите протичат по един и същи сценарий. Те се провеждат след партийните конгреси, на които се приемат петгодишните планове и задачите на профсъюзите са подчинени на изпълнението на партийните решения, като се реализира тяхната роля на “трансмисия”.

В структурно отношение профсъюзите следват плътно партийния строеж, а профсъюзните кадри се утвърждават от партийните органи на съответното ниво. Функциите им са подчинени на лениновия модел за профсъюзите – градивна (икономическа), организационна, възпитателна и социална.

Осмият конгрес на БКП (1962 г.) поставя задачата за доизграждане на материално-техническата база на социализма и преминаване към постепенно изграждане на материално-техническата база на комунизма. Особено внимание

се обръща на необходимостта от повишаване грижата към отделния човек. Във връзка с това профсъюзите поемат ангажимента да защитават материалните интереси на трудещите се, да подобрят бита и условията на труд, което да се обвързва с непрекъснатия растеж. Създава се Движение за комунистически труд за разпространение и внедряване на челния опит и съветските почини в съревнованието, развива се рационализаторското движение.

В последвалия партиен експеримент за нови начала в ръководството на народното стопанство (1964 г.) профсъюзите активно участват в създаването на Стопанските съвети, които са колективни органи за управление.

В по-нататъшните си опити да се усъвършенства системата за социално управление партията залага на издигането на ролята на профсъюзите в нея. Задачите са да се развива и ускорява научно-техническият прогрес и профсъюзите чрез социалистическото съревнование да го превърнат в масово движението.

В Програмата на партията, приета на X Конгрес на БКП (1971 г.), за изграждане на развито социалистическо общество се определя мястото и ролята на профсъюзите като школа за комунизъм, школа за управление. В последвалия го Априлски пленум на партията (1972 г.), който приема Постановление, специално посветено на профсъюзите, тяхната роля и задачи се определят така: повишаване на ролята им в системата на социалното управление и за комунистическото възпитание на трудещите се; да се осъществява все по-активно и правилно защитната им функция и др. Като задача се поставя по-нататъшното усъвършенстване на партийното ръководство на професионалните съюзи.

Постановление на ЦК на БКП за дейността и задачите на БПС (март 1972 г.)

В края на 70-те години Осмият конгрес на ЦС на БПС потвърждава предаността си към партията – профсъюзите нямат и не могат да имат друга политика и програма, освен програмата на БКП.

В началото на 80-те години до 1987 г. комунистическата партия търси опора в профсъюзите като най-масовата организация в обществото. Провеждат се мероприятия за въвеждане на държавно-общественото и обществено държавното управление на някои дейности. Освен разширяването на техния обхват на дейност се пристъпва към преосмисляне на “градивната” им функция – профсъюзите се превръщат в обществен гарант за внедряването на новия икономически механизъм, в движеща сила в насрещното планиране, в организатор на трудовия колектив. Така мобилизиращата функция – привличане и активизиране на хората за труд, се трансформира в профсъюзно въздействие за интензифициране на труда.

4. Българските профсъюзи през 80-те години – криза и опити за промяна

В средата на 80-те години се предприемат действия от страна на партията за **въвеждане на самоуправлението на трудовите колективи като форма на демократизиране на трудовите отношения** и преосмисляне на така наречената “градивна функция” на профсъюзите – т.е. превръщането им в обществен гарант за изпълнение на социално-икономическата политика на партията и организатор на трудовия колектив.

Първи опити за промяна се правят на Шестия пленум на ЦС на БПС, като се вземат решения за съсредоточаване на профсъюзната дейност в трудовия колектив, а след влизането в сила на новия Кодекс на труда през 1987 г. се очертава поле за дейност в труда, трудовите отношения и жизненото равнище. В стремежа си да осъществят тези правомощия профсъюзите започват преустройство на своя X конгрес.(1987 г.) В структурно отношение се залага на **скъсване с принципа на демократическия централизъм** и издигане на федеративния и делегатския принцип на изграждане и функциониране на профсъюзната система. За пръв път в историята на профсъюзите при социализма в новия **Устав се дава определена автономност на профсъюзната организация** – самостоятелно да определя задачите си, формите и средствата за работа.

На Конгреса са отчетени значителни постижения в социалната дейност: с труда и средствата на трудовите колективи са изградени, разширени и модернизирани социално-битови обекти за 970 млн. лв., а над 180 млн. лв. са инвестирани в обекти за почивка и отдых на трудещите се. В областта на охраната на труда профсъюзите разполагат със законови права да упражняват въздействие и контрол върху стопанските ръководства, включително и принуда за подобряване на условията на труд.

X Конгрес на БПС – Започва преустройството на БПС (1987 г.)

През март 1989 г. Бюрото на ЦС на БПС утвърждава проект за Насоки за по-нататъшното преустройство на БПС. Основният извод в тях е, че е необходима **генерална преоценка на профсъюзите и формирането на нов възглед за тях**. Поставя се под съмнение всеобщото членство (98% от трудоспособното население), което не е верен признак за действителната привързаност на хората към тях. Предлагат се **доброволност на членството и отказ от производствено-икономическата функция, като профсъюзите се насочат към основополагащата си функция – представителство и защита на интересите на трудещите се**.

Появата на Независимия профсъюз “Подкрепа” (8 февруари 1989 г.) е първа проява на плурализъм в тоталитарното общество. По идея на създателите си той е опозиционна организация под формата на профсъюз. Профсъюзът е подложен на медийно затъмнение, а ръководителите му са преследвани и арестувани. В отговор на репресиите през лятото на същата година се организира щафетна гладна стачка и демонстрации.

В своята Програмна декларация НП “Подкрепа” издига като **основни принципи “свободата на сдружаване” и “независимост” на профсъюзите**. За пръв път в социалистическа България се използва терминологията “синдикати”, “синдикализъм”, “синдикални права”.

ПЕТИ ЕТАП. ВЪЗРАЖДАНЕ НА АВТЕНТИЧНИЯ СИНДИКАЛИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА ПРЕХОД КЪМ ДЕМОКРАЦИЯ (1990 – до наши дни)

Промените в синдикатите след ноември 1989 г. се извършват паралелно с трансформациите на икономическата и политическата сфера. На 25 ноември 1989 г. на Петия разширен пленум на ЦС на БПС се приема **Резолюция, обявяваща независимостта на българските профсъюзи от политическите партии, държавата, бизнеса и административните органи и организации, от**

другите обществени организации. Централата се преименува в Централен съвет на независимите български професионални съюзи (НБПС).

На следващия Шести разширен пленум (26 декември 1989 г.) **цялото ръководство на ЦС на НБПС подава колективна оставка и е избран Временен изпълнителен комитет.** В същото време се разразява невиджана стачна вълна – само за периода 25 декември 1989 г. – 23 януари 1990 г. са регистрирани над 264 стачки с над 100 000 участника. Макар и да отразяват предимно натрупаните с годините трудови и социални проблеми, протестите са свързани и със стремеж към публичност на проблемите и опити да се прояви демократичен вот извън новосъздаващите се или съществуващи до този момент политически структури и движения.

Позициите и действията на двата синдиката по отношение на стачната вълна са различни. Почти всеки ден започва някаква стачка, организирана от НП “Подкрепа” или спонтанно възникнала, но оглавена от него. Това му позволява да привлече значителна членска маса. В противовес на действията на “Подкрепа”, която доминира в ситуацията на масово трудово напрежение, НБПС изработва проект на Общо споразумение с правителството за водене на преговори по най-острите социални проблеми, пораждащи напрежение в страната и изгражда Централна оперативна група по трудовите конфликти. **В резултат на тези действия са решени въпросите за прекатегоризация на труда във връзка с пенсионирането за редица професии, основен източник за много от протестите**

През януари НБПС са допуснати за участие в Националната кръгла маса, което ги легитимира в общественото пространство като участник в изграждането на новия политически ред, който е предпоставка за преодоляването на дълбоката икономическа, социална и политическа криза в страната.

След XI извънреден конгрес на НБПС (17 – 18 февруари 1990 г.), който прераства в Учредителен конгрес на КНСБ, в края на февруари и началото на март започват **преговорите на КНСБ и Националния съюз на стопанските ръководители с правителството на Андрей Луканов за подписване на Генерално споразумение.** То става факт на 15 март 1990 г. По пътя на компромиси от всички страни са решени жизнено важни неотложни въпроси за защита правата и интересите на трудещите се, които пораждаха социално напрежение.

Учредителният конгрес на КНСБ (17 – 18 февруари 1990 г.)

На 6 март 1990 г. е подписано **първото общо Споразумение между КНСБ и “Подкрепа”.** То обхваща проблемите на формирането и изразходването на социалните фондове, ВСК и други важни за трудещите се въпроси.

Основите на националното сътрудничество и партньорство са поставени през април 1990 г., когато се институционализира **Националната комисия за съгласуване на интересите,** която изработва Общи правила за сключване на колективни трудови договори и споразумения. С това се поставят основите на социалния диалог в страната. **В резултат на социалното партньорство и под натиска на КНСБ правителството приема редица решения: против ограничаване на движението на работната сила и свободния избор на професия и работно място, увеличаване на минималната работна заплата;**

изменение и допълнение на Правилника за категоризиране на труда при пенсиониране и др.

След провеждането на избори за Велико народно събрание (ВНС) в началото на юли 1990 г. КНСБ и КТ “Подкрепа” започват незабавно консултации с новото правителство на Андрей Луканов по безработицата и индексирването на доходите. Поради политическата поляризация, която блокира работата на ВНС, на заден план остава решаването на жизнено важните за обществото проблеми – не се обсъждат и приемат закони, насочени към стопанската реформа и за защита на хората на наемния труд. В тази връзка **КНСБ излиза с Меморандум с настояване за съставяне на работещо и компетентно правителство**, като заплашва, че ако не се изпълнят исканията, синдикатът ще предприеме национални протестни акции.

Пакетът от защитни мерки срещу настъпващата криза, предложен от КНСБ, става основа за преговори и консултации и през август 1990 г. се подписва **трипартитно Споразумение за решаването на някои остри социални проблеми, породени от засилващата се икономическа криза.**

През късната есен на 1990 г. във връзка с очерталата се правителствена криза и ситуацията в страната КНСБ организира **Подписка за обществен вот на недоверие към Великото народно събрание и за избиране на работещо правителство.** От 29 ноември до 5 декември се провежда Национална стачка с искане за оставка на правителството на Луканов.

При следващото правителство на Димитър Попов през януари 1991 г. се подписва **Споразумение за социален мир между правителството, синдикатите и работодателските организации, което осигурява възможността на правителството да стартира реформите.** През юни същата година се подписва ново Споразумение за по-нататъшното провеждане на икономическата реформа и запазване на социалния мир, за стабилизационни мерки; заетост, доходи и социална защита; по реструктурирането и приватизацията.

Правителството на СДС, оглавявано от Филип Димитров, през ноември 1991 г. взима решение за **прекратяване дейността на Тристранната комисия, мотивирано с това, че “синдикатите се опитват да управляват страната, а комисията придобива политически характер”.** Липсата на социален диалог изолира решенията на правителството при провеждане на реформите.

В знак на протест срещу безпомощността на правителството на Филип Димитров и парламента в провеждането на икономическата реформа, срещу безотговорното отношение към безработните, пенсионерите и бедните, както и срещу погазването на синдикалните права и свободи, **КНСБ организира Национална предупредителна стачка на 8 януари 1992 г.** В стачката се включват не само структури на КНСБ, но и другите синдикални организации. Основните искания са за незабавно увеличаване на минималната работна заплата, на пенсиите и другите социални плащания; за поставяне на бариера срещу галопираща безработица; за спиране на спекулативното и стихийно преобразуване на фирмите, както и за предотвратяване на “дивата” приватизация.

На 20 април 1992 г. КНСБ и КТ “Подкрепа” излизат с общ Меморандум за социалната защита на доходите. Двете конфедерации не приемат силно ограничителната политика в областта на работната заплата и доходите като единствен подход за овладяване на инфлацията, който по-скоро прехвърля неудачите в провеждането на реформите и управлението на

икономиката върху наемния труд и населението. В съвместна Декларация **двете централи взимат решение да преустановят контактите с настоящото правителство поради несъответствие между действията на правителството и предизборната програма на управляващата коалиция и откровеното нежелание на управляващите реално да съгласуват решенията си със социалните партньори.**

КНСБ обявява състояние на колективен трудов спор с правителството от 1 май 1992 г., като настоява за създаване на надежден кабинет, с който да започват преговори по исканията в общия Меморандум на двата синдиката.

През юни и юли същата година стачна вълна залива страната – стачкуват рудодобив, здравеопазване, корабостроене, въгледобив, а най-голям връх в протестите е Транспортната стачка в София. Стачкуват почти всички работници, независимо от синдикалната им принадлежност. Основните искания на протестиращите са за увеличение на работните заплати и подобряване на условията на труд. **Работодателите прилагат за пръв път в най-новата ни история локаута.**

В периода 1989 г. – 1992 г. синдикалният плурализъм се задълбочава. Създават се редица структури и организации: Народен профсъюз “Единство”, Национален профсъюз “Бизнес”, който през 1992 г. се преименува в Общност на българските свободни синдикати. В същата година от КТ “Подкрепа” се отцепват синдикални структури и се учредяват Асоциация на демократичните профсъюзи, Национален профсъюз, ГМХ (Гаранция, мир, хляб).

С промените в Кодекса на труда (1993 г.) социалното партньорство се поставя на законова основа. Като елемент на реформата в трудовото законодателство се установява принципът на тристранното сътрудничество при регулирането на трудовите и осигурителните отношения и на жизненото равнище.

През януари 1993 г. на първото си заседание, новото правителство на проф. Беров взема решение за възстановяване на социалното партньорство. **Това правителство определя принципите, реда и условията за признаване на националната представителност на работодателските и синдикалните организации.** Отговарящи на тези критерии са КНСБ и КТ “Подкрепа” като представители на работниците и служителите, а от работодателските организации - Българска стопанска камара, Българска търговско промишлена палата, Съюз за стопанска инициатива на гражданите и Български съюз на частните производители “Възраждане”. Така формираният Национален съвет за тристранно сътрудничество през февруари 1993 г., на своето първо заседание, приема решение за компенсации във връзка с ценовия шок от поскъпването на бензините.

За пръв път през април 1993 г. синдикалните федерации на КНСБ и КТ “Подкрепа” от машиностроенето организират съвместен Протестен митинг- шествие с искания за незабавни мерки за изработване на програма за приватизацията, за подписване на отраслов колективен трудов договор, за приоритетно гласуване на Закон за фалитите.

В студените зимни дни на декември 1993 г. доведените до отчаяние миньори започват протести, които преминават в **Национална миньорска стачка.** Десетки се включиха в едномесечната гладна стачка под земята в знак на протест срещу лошите условия на труд и мизерното заплащане.

През пролетта на 1994 г., във връзка с дестабилизацията на валутно-финансовия пазар, стихийното и неконтролирано повишаване на цените и неспособността на правителството да се справи с кризата, **КНСБ организира стъпаловидни стачни действия, които прерастат в Генерална стачка.** КТ “Подкрепа” не се разграничава от стачните искания на КНСБ, нейни структури участват в протестите, а централата прекратява участието си в заседанията на НСТС. За реализиране на стачните искания КНСБ предлага на правителството “Неотложни и извънредни мерки за овладяването на дестабилизацията на финансовата система, доходите и производството”.

В предизборната си програма Демократичната левица провъзгласява готовност за ново качество на социалния диалог, но още в **първите преговори в НСТС по нарастването на заплатите, пенсиите и социалните плащания и по методиката за измерване на инфлационните процеси, правителството на Жан Виденов провежда твърда и неотстъпчива политика.** Това принуждава КНСБ и КТ “Подкрепа” да излязат с обща Декларация по необходимостта от промени в областта на цените, доходите и тяхното данъчно облагане (юни 1995 г.). В нея остро се критикуват мерките за ограничаване на инфлацията чрез строга рестрикция на доходите на населението.

В отговор на неотстъпчивостта на правителството на 27 юни 1995 г. КНСБ и КТ “Подкрепа” организират Национален ден на протеста под надслов: “Не на бедността, разрухата и реставрацията”.

През 1995 г. КНСБ и КТ “Подкрепа” са приети за членове на Европейската конфедерация на профсъюзите (ЕКП). През същата година КНСБ става член на Международната конфедерация на свободните профсъюзи (МКСП), чийто член от 1991 г. е КТ “Подкрепа”.

През следващата 1996 г. настъпва **разрив между правителството и организациите на работниците и служителите и на работодателите.** Редица приети решения и договорености в НСТС не се изпълняват. Това принуждава КНСБ, КТ “Подкрепа” и БСК да предприемат инициативи и подготвят предложения за овладяване на банковата и зърнената кризи, срещу девалвацията на националната валута и критичното намаляване на валутния резерв, за ограничаване на пълзящата парализа на икономиката.

През юни 1996 г. КНСБ прекратява участието си в НСТС и взема решение за провеждане на едночасова Национална предупредителна стачка. Причините са: едностранните и неконсултирани със социалните партньори правителствени решения за поредица от ценови шокове; започналата административна, силова и икономически необоснована ликвидация на предприятията; отказът на правителството да бъдат ефективно защитени доходите на засегнатите от ликвидацията и инфлацията и пренебрежението на кабинета към социалния диалог. В стачката взимат участие и редица структури на КТ “Подкрепа”, АДС, НПС, структури на опозицията, сдружения на пенсионерите, жените и гражданите.

За преодоляването на драстичното обедняване на населението, предизвикано от административно наложените ценови шокове и безпомощността на правителството да изработи надеждна програма за социална защита, КС на КНСБ предлага на социалните партньори **Програма за оцеляване на българския народ в условията на социално-икономическа криза** с краткосрочни мерки за оцеляване и социална стабилизация. В последващия след няколко месеца Апел до гражданите на България и политиците се констатира, че **кризата в страната е навлязла в остра и опасна**

фаза, че се задълбочава пропастта между гражданите и политиците, че българската нация постепенно загива. Като изход от кризата се предлагат нови преговори по външния дълг, ускорени и реални реформи и ново правителство, което да получи доверието на народа, подкрепата на парламента и синдикатите за извършването на реформите.

Протестите срещу правителството на Жан Виденов започват с организирания през октомври 1996 г. общ **Национален граждански митинг, организиран от КНСБ и КТ “Подкрепа”**, подкрепен от опозиционните политически сили, а през декември 1996 г. се провежда **Национална политическа стачка, организирана от КНСБ**, с искания за оставка на правителството, нови избори и изработване на програма за оцеляване на гражданите на България.

Хиперинфлацията, стопанският хаос, повсеместна мизерия на населението и неспособността на правителството да се справи с тях нагнетяват социалното напрежение и през януари 1997 г. започва **Обща Генерална стачка, организирана от КНСБ, КТ “Подкрепа” и Гражданско обединение “Промяна”**, която спомага за свалянето от власт на правителството на Жан Виденов.

На 25 февруари 1997 г. КНСБ, КТ “Подкрепа”, БСК и служебното правителство на Ст. Софийски подписват **Пакт за социален мир**, в който се договарят за обвързване на цената на труда с икономическите показатели, ежемесечно компенсиране и индексирание на заплатите, защита на работодателите от политически и синдикален натиск.

След въвеждането на Валутен борд в страната през юли 1997 г. социалните партньори – **КНСБ, КТ “Подкрепа” и БСК, приемат Меморандум за намеренията**. Те поемат своята отговорност за хода на демократичните процеси и подкрепят политиката на правителството за осъществяване на реформите и финансова стабилизация. В същото време считат, че това може да стане чрез **действен социален диалог, който да прилага европейските стандарти, принципи и правила чрез създаване на нов модел на институционализирани тристранни взаимоотношения**. За целта предлагат подписването на **Социална харта**, която да осигури поддържането на граждански и социален мир като условие за успех на реформата и за развитието на пазарни отношения. През октомври тя е подписана и в нея се определят приоритетните направления за общи действия, както и отговорностите на страните по тяхното изпълнение. В резултат на изпълнението на **Меморандума за приоритетните общи действия, който е първият по рода си акт за практическо прилагане на Европейския социален модел в България**, съвместно със социалните партньори са приети редица трудови и социални закони: Закон за закрила при безработица и насърчаване на заетостта; Закон за здравословни и безопасни условия на труд; Закон за допълнително пенсионно осигуряване. В същото време, в нарушение на общите споразумения, правителството приема Закон за здравното осигуряване и Закон за съсловните организации, без зачитане на мнението на социалните партньори. Не са съгласувани с тях и редица отраслови програми за реструктуриране, в които няма виждания за алтернативна заетост, а някои са дори и без социални раздели. Протестите и стачките в този период са породени от ликвидацията и изолацията на предприятията, без алтернативи за работните места и защита на работещите.

През септември 1998 г. КНСБ стартира Национална кампания за защита на фундаменталните права на работното място. Целите на предприетата кампания са да се активизират наемните работници в защита на своите права, да се направи обществено достойно погледване на конституционните права на трудещите се хора в България, да се ангажират обществото и отговорните институции за обединяване на усилията за защита на фундаменталните права на работното място. В хода на кампанията ръководството на КНСБ и Районните инспекции по труда посещават стотици предприятия, за които има сигнали за нарушения, провеждат се срещи с работници, синдикалисти, работодатели. Констатираните нарушения и предприетите санкции добиват широка гласност чрез медиите в регионите. На нарушаващите законите работодатели и собственици става ясно, че КНСБ е национална сила, която защитава правата и интересите на хората на наемния труд.

През февруари 1999 г. социалните партньори (без КТ “Подкрепа”) подписват План’99 на КНСБ за приоритетни общи действия. В него се залагат в законодателен план необходими промени в Кодекса на труда, Закона за осигуряване при трудова злополука и професионални заболявания и Закона за уреждане на колективните трудови спорове. По заетостта се предвиждат разработване на програми за заетост, създаване на регионални съвети за заетост и приемане на съгласувана програма за финансова стабилизация и реструктурирането на отраслите от реалния сектор. В областта на доходите се предвижда изработване на съгласувана политика за 2000 г. В изпълнение на този план е разработен Проектозакон за Икономически и социален съвет, приет е Законът за социално подпомагане, разработен е Кодексът за задължително обществено осигуряване. В същото време са приети от Парламента изменения и допълнения в Закона за здравното осигуряване, внесени от Правителството без обсъждане със социалните партньори.

Стартирането на икономическите реформи, реструктурирането и приватизацията са съпроводени с действия на правителството по ликвидацията на редица производства и предприятия. В знак на протест срещу тази политика е организиранят на 15 април 1999 г. митинг на КНСБ под надслов **”Не на ликвидацията без алтернатива”**, а през май се провежда протестно шествие, организирано от федерациите на работещите в металургията към КНСБ и КТ “Подкрепа” с искания за спешна приватизация, а не ликвидация. В резултат на протестите и активната експертна работа на КНСБ със съответните компетентни институции **бяха спасени около 47 000 работни места.**

“Не на ликвидацията без алтернатива” – Митинг на КНСБ (15 април 1999 г.)

При проведеното синдикално преброяване през 1998 г. за **национално представителни са определени само КНСБ и КТ “Подкрепа”**, които покриват критериите за представителност – КНСБ наброява 607 883 синдикални членове, а КТ “Подкрепа” – 154 894. Останалите 6 профсъюза имат общо 14 499 синдикални членове.

След провеждането на Националния митинг през март 2000 г. под надслов: **“Не на бедността, не на безработицата, не на срочните трудови договори”**, организиран от КНСБ, с правителството се сключват три споразумения за: **срочните трудови договори и формата на трудовите**

правоотношения; по доходите и цената на труда; за предприемане на спешни мерки за намаляване безработицата и създаване на нова заетост.

Цялата 2000 г. протича под знака на протестите в БГА “Балкан”, Българското национално радио, ВМЗ – Сопот, ГОРУБСО – Мадан и др., породени от: извършената непрозрачна приватизация; политически назначения, липса на програми за реструктуриране и визия за бъдещето в редица отрасли.

Поради неизпълнението на подписаното преди година Споразумение по заетостта през март 2001 г. **КНСБ организира митинг под надслов “България трябва да работи”**. Основните искания на протестиращите са за: обвързване на икономическата политика с нова политика по заетостта; либерализация на цената на труда; гарантиране на правото на стачка. Настоява се за коректив на икономическата, данъчната и социалната политика, за осигуряване на икономически растеж и приемлива социална цена на реформите.

България трябва да работи” – митинг, организиран от КНСБ (22 март 2001 г.)

През ноември същата година се провежда първата **съвместна демонстрация на КНСБ и КТ “Подкрепа” - “Не на бедността, мизерията и безработицата”**. В приетата Декларация до правителството и Народното събрание, 12 000 протестиращи издигат искания за незабавни преговори по: обвързване на икономическата политика с нова политика по заетостта; за либерализация на цената на труда и нарастване на доходите на населението; за социално поносима и прозрачна приватизация.

“Заедно срещу бедността, мизерията и безработицата” – лидерите на КНСБ д-р Ж Христов и на КТ “Подкрепа” д-р Константин Тренчев – съвместна демонстрация на двата синдиката (1 ноември 2001 г.)

През октомври 2001 г. **Правителството взема едностранно решение, в нарушение на Кодекса на труда**, без съгласуване със социалните партньори, за увеличаването на цените на ток, парно и телефони. **КНСБ и КТ “Подкрепа” подават искова молба до Върховния административен съд за спиране и обявяване на нищожност на тези нормативни актове на правителството**, която е удовлетворена. Въпреки решението на ВАС, след имитация на преговори в НСТС, правителството приема отново същите решения.

На 15 февруари 2002 г. представителните организации на работниците и служителите и на работодателите подписват **Харта за социално сътрудничество** с правителството, която определя принципите на партньорството, чрез което да се постигне широк обществен консенсус за продължаване на икономическите и социалните реформи. В тази връзка КНСБ връчва на правителството **Актуализиран икономически и социален пакет 2002 – 2003, който съдържа най-спешните мерки и параметри за промяна на икономическата и социалната политика**, която да бъде предмет на преговорите между социалните партньори и правителството.

Поради липсата на конкретни параметри в предложеното от правителството Споразумение за промени в областта на доходите и заетостта, КС на КНСБ взема решение да не даде мандат на Председателя на КНСБ да подпише този документ и да организира Национална демонстрация под надслов **“За нова икономическа и социална политика”**, която да бъде обвърната към проблемите на хората и която да се реализира чрез постоянен и ефективен

социален диалог. Демонстрацията е предшествана от протестни акции в цялата страна, в които се включват над 130 000 души по региони.

В Националния ден на протеста, организиран от СБУ към КНСБ (27 март 2002 г.) над 100 000 работещи в образованието предупредиха управляващите, че не са съгласни с административните съкращения от 10%, нередовното изплащане на заплатите и техния нисък размер.

Опитите на управляващите и Съюза на работодателите в България да се промени закрилният характер на Кодекса на труда с крайно либерален, предизвикват синдикалната реакция. Организирана е подписка, в която се включват близо 200 000 души. На **Националния митинг-шестивие на 1 ноември 2002 г. 10 000 членове на синдикатите излязоха с Декларация до изпълнителната и законодателната власт за извънредни икономически и социални мерки, за работеща икономика със социално лице.** Настоява се да не се допуска осакатяване на социалния диалог и ново орязване на правата на работниците чрез промени в Кодекса на труда.

През 2003 г., въпреки запазването на устойчивия ръст на икономиката и макроикономическата и финансова стабилизация, **не се забелязват промени в жизнения стандарт на българите.** Средната работна заплата остава най-ниската сред страните-кандидатки, запазват се трайно високият относителен дял на дълготрайно безработните и ниският коефициент на заетост, задълбочава се бедността и разслоението на обществото; драстично се повишават цените на жизнено важни стоки и услуги; липсва национална политика по доходите; над 130 млн. лв. са неизплатените заплати; задълбочава се хаосът в здравеопазването; провежда се непрозрачна приватизация на структуроопределящи предприятия без социални ангажименти. В тази обстановка **правителството не използва създадените механизми на социално партньорство за постигане на баланс между социалното и икономическото измерение на провежданите реформи и не отчита тяхното социално измерение.** Трипартитното сътрудничество се подменя с консултации по политиката, действа се на основата на принципа на “свършения факт”. Опитите за договаряне на Национално споразумение на социалните партньори и правителството, предложено от КНСБ, се провалят.

Всички тези причини довеждат до вземане на решение от централите на КНСБ и КТ “Подкрепа” за организиране на стъпаловидни протести в цялата страна под надслов **“Солидарност за права и справедливост”.** В протестните акции участват над 60 000 души, включващи както синдикални членове, така и нечленуващи работници и служители, пенсионери, безработни, младежки и др. граждански организации и движения, които се солидаризират със справедливите искания. Кулминация на есенните протести е организираният от двата синдиката **Национален синдикално-граждански протестен митинг-шестивие на 13 ноември 2003 г.** Участващите в митинга декларират, че ще се борят за балансирана и справедлива данъчна, бюджетна и социална политика, която да направи живота на българина малко по-добър и поносим. Поставят се искания за коледни заплати и добавки към пенсиите, за намаляване на данъка върху социалните разходи и отказ от облагането на ваучерите за храна. Протестира се срещу намеренията да се гласува намаляване на обезщетенията при болест. Последвалата акция на двата синдиката е образуване на жива верига около Парламента в деня на гласуването на бюджета за 2004 г. Синдикалният натиск дава своите резултати: запазват се обезщетенията по болест за първите

пет дни; извоювани са 13-та заплата за бюджетните служители и коледно плащане за пенсионерите; намаляване на ДОД за ниските доходи и др.

“Солидарност за права и справедливост” – Национален синдикално-граждански протестен митинг – шествие, организиран от КНСБ и КТ “Подкрепа” (13 ноември 2003 г.)

При проведеното преброяване на организациите на работниците и служителите и на работодателите в края на 2003 г. за **национално представителни се признати КНСБ и КТ “Подкрепа” и пет работодателски организации.**

По повод приемането на България в Европейския съюз след 1000 дни, през май 2004 г. **КНСБ и КТ “Подкрепа”** излизат с **обща Позиция до Министър-председателя на РБългария и Председателя на Народното събрание.** Двата синдиката считат, че е необходимо постигането на обществен консенсус за основните параметри за развитието на страната ни в краткосрочен и средносрочен план. Те заявяват, че като **национално отговорни социални партньори за пореден и последен път са готови да подадат ръка на управляващите за започване на спешни национални преговори по минимален пакет от неотложни мерки.**

Правителството не реагира на исканията за спешни преговори по въпросите от дневния ред на обществото и синдикалният отговор не закъсня. През есента започват регионални протести в цялата страна. На 10 ноември се провежда Национален протестен митинг-шествие “15 години по-късно – все по бедни”. Близо 30 000 синдикалисти от КНСБ и КТ “Подкрепа” поискаха от изпълнителната и законодателната власти в Република България:

1. **Незабавен отказ от всякакви намерения за промени на трудовото законодателство** с цел премахване или орязване на права и придобивки на работниците и служителите.
2. **Увеличаване на всички работни заплати в страната** в началото на следващата година с не по-малко от 11%, колкото е сборът от инфлацията и ръста на БВП.
3. **Увеличение на бюджетните работни заплати с 10% от 01.10.2004 г.**
4. Изпреварващо увеличаване поне с 30% годишно на **минималната работна заплата** за страната до влизането на България в ЕС.
5. Наказателно преследване и **затвор за работодатели,** неплащащи заплати и осигуровки на работниците и служителите.
6. **Прекратяване на нарастването на личните осигурителни вноски** на работниците и служителите и замразяването им на 30% от общата осигурителна тежест.
7. **Увеличаване на обезщетението за отглеждане на малко дете** на 150 лв. и на максималния и минималния размер на **обезщетението за безработица** съответно на 175 лв. и 90 лв.
8. **Освобождаване от данъци и осигуровки на ваучерите за храна** на работниците и служителите.
9. **Гарантиране правото на стачка** за работещите в енергетиката, съобщенията, здравеопазването и държавните служители.
10. **Гарантиране на равен достъп до качествени здравни услуги** и на правата на пациентите без допълнителни плащания, чрез законодателни промени, строг финансов контрол и ефективност на институциите в здравната система.

Искането за спешни национално отговорни преговори по основните проблеми с министър-председателя и управляващите, не беше чуто, а липсата на преговори по време и след протестите предопредели провеждането на 18 ноември 2004 г. на Национална предупредителна едночасова стачка, в

която се включиха над 417 000 членове на КНСБ и КТ “Подкрепа”, други работници, специалисти и служители от отделни фирми, ведомства и учреждения в България. След Националната стачка ръководствата на двата синдиката връчиха проект на споразумение, съдържащо 13 точки, формирани основно на база исканията залегнали в Декларацията от протестния митинг.

“15 години по-късно – все по-бедни” – Национален протестен митинг-шествие на КНСБ и КТ “Подкрепа” (10 ноември 2004 г.)

На 19 ноември 2004 г. СБУ към КНСБ организира **еднодневна ефективна браншова стачка**, поради неизпълнение на стачните искания, поставени в декларацията на СБУ, НУС и Учителския синдикат на КТ “Подкрепа”. В еднодневната стачка се включиха над 93 000 души от 1820 детски градини и училища. В следващите дни, до приемането на първо четене на Бюджета за 2005 г., СБУ организира протестен палатков лагер пред Народното събрание за събиране на Подписка в подкрепа на основните искания. В резултат на тези действия Парламентът прие увеличение на средствата за средно образование със 135 млн. лв.

Есенните протестни действия на КНСБ и КТ “Подкрепа” принудиха Правителството да декларира, че няма да предлага едностранни промени в трудовото законодателство, а само и единствено във връзка с присъединителния процес и с оглед изискванията на съответните директиви на Европейския съюз. То поема и ангажимента, че промени в трудовото законодателство, предлагани от работодателски организации, ще бъдат обсъждани от Правителството, само след като по тях е постигнато взаимно съгласие между представителните работодателските и синдикални организации.

Поради изчерпване на всички законови средства за промени на Закона за уреждане на колективните трудови спорове, въпрос, който от години е поставян на масата на преговорите, на 1 ноември 2004 г. **КНСБ и КТ “Подкрепа” отправиха Колективен иск до Генералния секретар на Съвета на Европа относно нарушаването на прилагането на чл. 6 от Европейската социална харта (ревизирана), в който се гарантира правото на стачка. Искът е заведен срещу Република България, която е ратифицирала ЕСХ.** Мотивите са, че сега съществуващото положение относно абсолютната забрана за стачка на работниците в трите отрасли – “Енергетика”, “Съобщения” и “Здравеопазване”, както и пълното бездействие на държавата относно своевременно уреждане на компенсаторни механизми за ефективна защита на трудовите и социалните права на заетите в тези отрасли чрез приемане на Закон за изменение и допълнение на ЗУКТС, представлява незадоволително изпълнение от страна на РБългария на задълженията ѝ по чл.6, параграф 4 от ЕСХ (ревизирана).

* *

*

Независимо от противоречивия път на развитие, през изминалите сто години синдикалното движение се опитваше с диалог и борба да накара работодатели и правителства да чуят гласа на хората на наемния труд, на тези, които създават националното богатство, да ги накара да спазват основните трудови стандарти на МОТ, чийто член България е от 1919 г. Организираната синдикална борба през годините е била преди всичко израз на

колективната воля да се запази човешкото достойнство, социалната справедливост, да се осигурят достойни условия на труд и живот за всички.

SUMMARY

In its historical development the trade union movement in Bulgaria has passed through five stages:

First stage: Beginning of the trade union organizing 1879-1904

Two sub-stages as follows can be distinguished in this period:

1. First steps of the trade union organizing 1879-1891
2. Interference of the social democracy in the trade union organizing 1891-1904

Second stage: Shaping of the basic tendencies of the trade union movement in Bulgaria and transformation of the trade unions in a social force 1904-1934

Two sub-stages as follows can be distinguished in this period:

1. Organizational building-up and activity of the trade union centers and separate unions, and their participation in the socio-political and economic public life in the country 1904-1924
2. The trade union movement in the conditions of increased social tension and transition to totalitarianism 1924-19 May 1934

Third stage: Establishment and activities of the government/bureaucratic trade unions build into the structure of the totalitarian state 19 May 1934-1944

Fourth stage: Transformation of the trade unions in a satellite organization of the Bulgarian Communist Party and incorporation in the structures of the totalitarian state 1944-1989

Four sub-stages as follows can be distinguished in this period:

1. The trade unions during the transition to totalitarianism 9.09.1944-1947
2. Limitation of the trade unions, charging them with atypical functions and transforming them into an “transmission belt” of the Bulgarian Communist Party 1947-1962
3. Total deprivation of individuality/independence of the trade unions and their activity 1962 - mid 1980s
4. The Bulgarian trade unions during the 1980s – crisis and attempts for change 1987-1989

Fifth stage: 1990 – at present

Renaissance of the authentic trade unionism in the conditions of transition to democracy